

Формування рухових функцій у сліпих дітей дошкільного віку засобами фізичної реабілітації

Національний університет водного господарства та природокористування (м. Рівне)

Постановка наукової проблеми та її значення. Вітчизняна спеціальна педагогіка традиційно виступає за виховання й навчання сліпих дітей у спеціалізованих установах. Цей підхід ґрунтується на переконанні, що незрячим дітям у таких умовах більш повно та ефективно здійснюються заходи реабілітації, у них є можливість отримувати освітні послуги в об'ємі масової школи [3; 8]. Проте стандартне розв'язання проблеми навчання сліпих дітей досить дискусійне: не всі діти цієї категорії можуть навчатися в спеціальних школах і дитячих садах унаслідок різних обставин; заклади подібного типу мають переважно інтернатну форму діяльності; відсутність такої школи за місцем проживання дитини ускладнює навчально-корекційний процес; неготовність батьків і самої дитини до тривалої розлуки послаблює виховний складник стосунків у родині [3; 8].

Упровадження в систему вітчизняної освіти інклюзивної форми навчання надає можливість дітям із глибокими порушеннями зору, тотальною сліпотою навчатися у загальноосвітній школі поряд зі здоровими однолітками. Проте вирішення цього питання потребує від педагогів, корекційних фахівців розуміння форм, змісту, завдань дошкільної підготовки дітей цієї нозологічної групи. Тифлопедагогічний супровід також здійснюється недостатньо, спеціалізовану тифлопсихологічну корекційну допомогу за місцем проживання не завжди можна отримати. Освітні заклади технічно й кадрово не забезпечені для надання освітніх послуг незрячим дітям [9; 10].

Особливої актуальності набуває потреба навчання цілеспрямованих рухових дій, навичок самообслуговування та ходьби в дошкільний період дітей із цією патологією з урахуванням перспективи навчання в інклюзивному класі. Виникає потреба визначення організаційно-методологічних основ корекції засобами фізичної реабілітації, що забезпечить умови повноцінної життєдіяльності, соціальної інтеграції сліпих дітей.

Мета дослідження – окреслити організаційно-методичні особливості програми фізичної реабілітації незрячих дітей дошкільного віку.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати спеціальну наукову та науково-методичну літературу за проблемою дослідження;
- 2) визначити спрямованість, завдання, засоби поетапного реабілітаційного супроводу дітей із тотальною сліпотою;
- 3) дослідити зміст фізичної реабілітації незрячих дітей у період дошкільної підготовки.

Для виконання поставлених завдань застосовувалися такі **методи дослідження**, як аналіз і синтез наукових літературних джерел, клінічного досвіду роботи з цією нозологічною групою дітей, педагогічне спостереження, узагальнення та систематизація одержаних результатів дослідження.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Патологічні зміни зорової функції негативно впливають на становлення особистості в цілому, утруднюють взаємодію дитини з навколишнім світом, специфічно формують рухову, когнітивну функції, ускладнюють організацію навчального процесу [1]. Узагальнення освоюваного простору, ігрової діяльності, уміння активно використовувати всі збережені аналізатори незрячої дитини потребують спеціального та цілеспрямованого навчання [1]. Відзначається [2], що формування рухового компонента в незрячих відбувається значно повільніше, оскільки він залежить від моторного досвіду та можливості наслідування.

Досліджено [3], що в сліпих дітей простежено страх перед пересуванням у просторі. Зумовлено це тим, що в них, зазвичай, ускладнене формування таких навиків, як повзання й ходьба. Сліпі діти не можуть правильно розподілити м'язове навантаження, відчувають напруження, скутість рухів, змушені під час ходьби всі свої зусилля та увагу спрямовувати на те, щоб уникнути перешкод і падіння [3]. Незряча дитина наштовхується на різні предмети, здобуваючи негативний руховий досвід [4]. З'являється страх пересування, який підсилюється в ситуації незнайомого оточення, невпевненість у власних силах. Батьки, щоб забезпечити дитину, приділяють надмірну опіку, що може несприятливо впливати на становлення особистості дитини [3; 4; 6].

Ігрова діяльність цієї нозологічної групи досить специфічна, обмежена, оскільки відбувається на звуженій сенсорній основі [5; 8]. Дефект зору неминуче відбивається на розвитку пізнавальної діяльності, що ускладнює засвоєння інформації [7].

Отже, формування просторово-орієнтаційних уявлень, рухових функцій, ігрового компонента життєдіяльності вимагає цілеспрямованого реабілітаційного супроводу незрячої дитини.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як свідчить практика та аналіз методичної й наукової літератури, процес засвоєння рухових дій незрячими дітьми, порівняно з особами зі збереженою зоровою функцією, вимагає значно більшого часу для навчання та автоматизації, послідовності, деталізації, розуміння її функціонального застосування.

Упродовж дослідження, яке триває п'ять років на базі Рівненського навчально-реабілітаційного центру «Особлива дитина», реалізацію довготривалих завдань програми фізичної реабілітації незрячих дітей розділено на декілька етапів. Кожний із них передбачав своє завдання, специфіку, терміни й переслідував спільну мету – сформувати гармонійну, соціально інтегровану особистість, зокрема готову до навчання в школі. Зміст занять визначався віковими, когнітивними чинниками та з урахуванням анамнезу.

Завдання першого етапу, який проходив протягом першого року життя дітей із тотальною сліпотою, – формування функцій загальної та дрібної моторики згідно з онтогенетичною послідовністю, захоплення предметів й уміння їх обстежувати. Комплекси вправ супроводжувався обов'язковим словесним озвученням щодо рухових дій. Наприкінці грудного віку дітей, які проходили корекцію за програмою фізичної реабілітації, загальна та дрібна моторика відповідала віковим нормам [4].

Завдання другого етапу, який тривав протягом раннього віку, – підготовка сліпої дитини до відвідування дошкільного навчального закладу за інклюзивною системою.

У процесі програми фізичної реабілітації звертали увагу на урізноманітнення рухової діяльності; виховання знань, умінь і навичок щодо функціонування й застосування на практиці рухової діяльності; можливі способи виконання рухової функції; формування просторових уявлень про об'єкти навколишнього оточення, спосіб їх використання під час орієнтування. Ігрову діяльність проводили, щоб формувати уявлення дитини про довкілля, удосконалювати комунікаційні навички. Виховання рухових функцій, навчання орієнтуватись у знайомому та новому просторі відбувалося за рахунок слухового й тактильного аналізатора, словесного ознайомлення, розпізнавання предметів методом тактильного обстеження. Особливу увагу приділяли навчання дитини таких понять, як управо, уліво, вверх, вниз; вивчали назви частин тіла, описували якісні властивості предметів. Комплекси вправ передбачали покращення рівноваги, координації, профілактику порушення постави. Застосовували гімнастичні палиці, обручі, м'ячі, ф'єтбол, драбинку, похилі поверхні тощо. Унаслідок реалізації програми фізичної реабілітації у трьохрічному віці незрячі діти мали змогу відвідувати загальноосвітній спеціалізований дошкільний заклад [5].

Третій етап, який триває протягом дошкільного віку, має на меті підготовку сліпих дітей до навчання в інклюзивному класі з урахуванням запиту батьків, мінімізацію супроводу в загальноосвітньому закладі, а також максимально можливе на вулично-дорожній території.

Ураховуючи алгоритм навчання просторових уявлень у дітей із типовим розвитком, формування орієнтації в просторі незрячих дітей проводили в такій послідовності: визначення просторового розміщення предметів відносно самих себе; виконання рухів за вказаним напрямом; установлення просторових відношень між предметами, об'єктами відносно себе; визначення просторових співвідношень між 2–3 предметами.

У процесі реабілітації пріоритетними були гімнастичні вправи на координацію, передбачалось одночасне застосування правих і лівих сторін тіла. Вправи на покращення рівноваги виконували за допомогою хиткої поверхні. Застосовували стрибки, ходьбу різноманітними видами кроків, переступання через перешкоди різних за висотою, розміщенням, довжиною; вправи з гімнастичними предметами; лазіння по драбині, спуск із гірки; імітаційні вправи.

Проводили цілеспрямоване навчання навичок гігієнічного самообслуговування, одягання, харчування тощо.

Для розвитку ігрової діяльності використовували іграшки, застосування яких імітувало побутові навички (посудка, кухня, ляльки, інші іграшки). Це сприяло покращенню функціонування рук, тактильного відчуття, уміння розпізнавати предмети за дотиком. Вивчали назви звірів, їхні частини тіла. Запроваджували імітаційні вправи, що характеризували рухи тварин, риб, рослин. Систематичне використання озвучених рухових дій сприяло формуванню побутових уявлень та вмінь.

Особливу увагу приділяли контролю якості ходьби. Педагогічне спостереження дало підставу зробити висновок, що в незнайомому просторі дитина якнайперше використовує руки, простягаючи їх уперед, щоб уникнути ударів. Якщо цей руховий стереотип використовується систематично, це призводить до порушення постави, голова постійно опущена, кроки дрібні. При спробі не застосовувати руки, дитина йде значно повільніше, ще більше порушується недосконала координація та

орієнтація в просторі. У період дошкільної підготовки важлива реалізація способів корекції цих порушень.

Альтернативним розв'язанням цієї проблеми може бути навчання дитини дошкільного віку ходьби за допомогою тростини. Навчившись застосовувати тростину в процесі ходьби, дитина розумітиме, що розміщено навколо неї, без страху самостійно розширювати свій «малий» простір, вивчати «низькі» та «високі» перешкоди. Це сприятиме її мобільності, розширенню уявлення про навколишній світ, мінімізації супроводу дорослого.

Це завдання потребує поступового виконання: подолати моральну та психологічну неготовність батьків, навчити дитину самостійно використовувати тростину в разі потреби за межами приміщення, у незнайомому просторі.

Отже, удосконалення якості ходьби, орієнтування в просторі в дітей із відсутністю зорового аналізатора пов'язане з низкою труднощів, які повинні бути подолані в процесі реабілітаційно-розвиткової роботи, розпочатої зразу при встановленні діагнозу.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити такі висновки: незрячі діти потребують системного реабілітаційного супроводу та чіткої спрямованості розвитку особистості в період від постанови діагнозу до старшого дошкільця. Запропонована поетапність реалізації довготривалих і короткотривалих завдань програми фізичної реабілітації дає змогу створити в незрячих дітей адекватне уявлення про рухові функції, якість їх виконання та практичного застосування. Упровадження програми фізичної реабілітації в дошкільній підготовці сприяє розвитку якісних і кількісних характеристик виконуваних локомоцій і процесу формування рухових умінь та побутових навичок незрячих дітей, корекції й розвитку їхнього фізичного стану загалом.

Перспективи подальших досліджень. Актуальною залишається розробка поетапної методики навчання незрячої дитини ходьби за допомогою тростини для забезпечення готовності до навчання в школі та соціальної інтеграції.

Джерела та література

1. Дружинина Л. А. Коррекционная работа в детском саду для детей с нарушениями зрения : метод. пособие / Л. А. Дружинина. – М. : Экзамен, 2006. – 159 с.
2. Занятия по развитию ориентировки в пространстве у дошкольников с нарушениями зрения : метод. рек. / [сост. Л. А. Дружинина и др. ; науч. ред. Л. А. Дружинина]. – Челябинск : АЛИМ, изд-во Марины Волковой, 2008. – 206 с.
3. Ермаков В. П. Развитие, обучение и воспитание детей с нарушением зрения : метод. пособие / В. П. Ермаков, Г. А. Якунин. – М. : Просвещение, 1990. – 223 с.
4. Нагорна О. Б. Развитие загальної моторики сліпих та слабозорих дітей першого року життя / О. Б. Нагорна // Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт : журнал / уклад. А. В. Цьось, А. І. Альошина. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 15. – С. 97–100.
5. Нагорна О. Б. Аспекти комплексної програми з фізичної реабілітації сліпих дітей раннього віку / О. Б. Нагорна // Молодіжний науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Фізичне виховання і спорт : журнал / уклад. А. В. Цьось, А. І. Альошина. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2014. – Вип. 16. – С. 152–156.
6. Нагорная О. Б. Организационно-методические особенности реабилитационного сопровождения слепых детей дошкольного возраста / О. Б. Нагорная, И. М. Григус // Аспирант : труды молодых ученых, аспирантов и студ. : приложение к журн. «Вестник Забайкальского государственного университета». – №2 (18). – Чита : ЗабГУ, 2015. – С. 68–73.
7. Подколзина Е. Н. Особенности пространственной ориентировки дошкольников с нарушением зрения / Е. Н. Подколзина // Дефектология. – 2008. – № 4. – С. 64–68.
8. Федоренко С. Тифлодидактика : навч. посіб. для студ. ВНЗ / С. В. Федоренко. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 144 с.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvitportal.lviv.ua/inklyuzyvna_osvita_dlya_ditey_z_osoblyvyvny_potrebam_y_v_ukraini
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : doshkilla.blogspot.com/2012/03/blog-post.html

Анотація

У статті проаналізовано проблеми становлення загальної та дрібної моторики дітей із тотальною сліпотою; висвітлено проблеми підготовки незрячих дітей дошкільного віку до навчання в школі. **Мета роботи** передбачала окреслення організаційно-методичних особливостей програми фізичної реабілітації незрячих дітей дошкільного віку. У процесі роботи застосовували такі **методи дослідження**, як аналіз і синтез наукових літературних джерел, клінічного практичного досвіду роботи з цією нозологічною групою, педагогічне спостереження. Установлено, що довготривалі цілі програми фізичної реабілітації незрячих дітей доречно поділяти на декілька етапів, які послідовно виконуватимуть завдання розвиткової, компенсаторної, корекційної спрямованості. Результати роботи дають підставу зробити висновки, що поетапне становлення рухових функцій,

орієнтації в просторі, ігрової діяльності, побутових навичок сприяє розвитку незрячих дітей згідно з віковими нормами та готує їх до навчання в школі.

Ключові слова: дошкільники, сліпі діти, просторове орієнтування, ігрова діяльність, локомоції, фізична реабілітація, рухова дія, тростина для незрячих, побутові навички, інклюзивне навчання.

Ольга Назорна, Анжела Ногас. Формирование двигательных функций у слепых детей дошкольного возраста средствами физической реабилитации. В статье анализируются проблемы становления общей и мелкой моторики детей с тотальной слепотой; освещаются проблемы подготовки незрячих детей дошкольного возраста к обучению в школе. **Цель работы** предусматривала определение организационно-методических особенностей программы физической реабилитации незрячих детей дошкольного возраста. В процессе работы применялись такие **методы исследования**, как анализ и синтез научных литературных источников, клинического практического опыта работы с данной нозологической группой, педагогическое наблюдение. Установлено, что долговременные цели программы физической реабилитации незрячих детей уместно делить на несколько этапов, которые последовательно решают задачи развивающей, компенсаторной, коррекционной направленности. Результаты работы позволяют сделать выводы, что поэтапное становление двигательных функций, ориентации в пространстве, игровой деятельности, бытовых навыков способствуют развитию незрячих детей согласно возрастным нормам и готовят их к обучению в школе.

Ключевые слова: дошкольники, слепые дети, пространственное ориентирование, игровая деятельность, локомоции, физическая реабилитация, двигательное действие, трость для слепых, бытовые навыки, инклюзивное обучение.

Olha Nahorna, Anzhela Nohas. Formation of Motor Functions Among Blind Children of Preschool Age by Means of Physical Rehabilitation. This article analyzes the problems of general and fine motor skills of children with total blindness; it was highlighted the problem of training of blind preschool children at school. The purpose of the work foresees identification of organizational and methodological features of the program of physical rehabilitation of blind preschool children. In the process of work there were used such methods as study analysis and synthesis of the scientific literature sources, clinical experience of work with proposed nosology group, pedagogical observation. It was established that long-term goals of the program of physical rehabilitation of blind children is appropriate to divide into several stages that consecutively solve objectives of developmental, compensatory, corrective orientation. The results of the work of let us conclude that the gradual formation of motor functions, orientation in space, play, everyday skills promotes developmental blind children under the age requirements and prepares them for learning in school.

Key words: preschool children, blind children, spatial orientation, game activity, locomotion, physical rehabilitation, motor action, cane for the blind, household skills, inclusive education.